

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NE

Başvuru No. 72796/16

Başvuranlar

Kamuran Akın ve diğer 80 kişi

- ve -

Davalı Devlet

Türkiye

**ÜÇÜNCÜ TARAF MÜDAHALESİ SUNANLAR
ADINA YAZILI GÖRÜŞ**

**Müdahaleyi Sunan Akademisyenler Koalisyonu
Adına**

Prof. Helen Duffy ve Prof. Philip Leach (tüm isimler metnin sonundaki ektedir)

I. Giriş

1. Bu belge, AİHM İç Tüzüğü Madde 44/3 uyarınca İkinci Daire Başkanı tarafından 19 Kasım 2021'de verilen izin doğrultusunda bir grup akademisyen ("Koalisyon") adına sunulmaktadır. Akademisyenlerin listesi ve bağlantılı olduğumuz kurumlar ekte yer almaktadır. Uzmanlığımız uluslararası insan hakları hukuku ve pratiği alanında olup, pek çoğumuz akademik özgürlükle ilgili yasal standartlar konusunda özel bir uzmanlığa sahiptir.
2. Burada ele alınan davanın temelinde bir grup akademisyen tarafından 11 Ocak 2016 tarihinde "Bu suça ortak olmayacağız" başlığıyla açıklanan ve Türk hükümetinin ülkenin güneydoğusunda devam eden çatışma ile buna bağlı ciddi insan hakları ihlalleri konusundaki rolünü eleştiren bir bildiri bulunmaktadır ("Barış için Akademisyenler Bildirisi").¹ Bildiri yayımlandıktan bir gün sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan bildiride imzası bulunanları "sözde aydın" ve "sözde akademisyen" olarak niteleyerek vatana ihanetle suçlamış,² ardından imzacılar kamuoyunda "terörist" olarak adlandırılmıştır.³ Neticede akademisyenler ülke çapında disiplin soruşturmalarına, idari ve adli soruşturmalara maruz kalmışlardır. Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından, AİHM'e başvuran akademisyenlerin de aralarında olduğu yüzlerce akademisyen bir dizi KHK ile Türkiye üniversitelerindeki görevlerinden ihraç edilmiştir.⁴
3. Akademik özgürlüğe yönelik olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) sistemi içinde sağlanan korumalar bu davanın merkezinde yer almaktadır. Akademik özgürlük konusunun Mahkeme'nin içtihatlarında yeterince kapsamlı bir şekilde ele alınmadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu korumanın güçlendirilmesi kendisi de akademisyenlerden oluşan Koalisyon'un yararına olacaktır.⁵ Bu görüşlerde ele alınan meselenin ve standartların çeşitli sebeplerle Mahkeme'nin dikkatini hak ettiğini düşünmekteyiz.
4. Öncelikle, akademik özgürlük konusuna odaklanmak meydana gelen ihlallerin niteliğinin ve etkisinin tam olarak takdir edilebilmesini sağlayacaktır. İkinci Bölümde de ele alındığı üzere, akademik özgürlüğe getirilen sınırlamalar, AİHS ve genel uluslararası insan hakları hukuku (UİHH) tarafından korunan insan hakları açısından sonuçlar doğurmakta; bu konu yalnızca süreçten doğrudan etkilenen akademisyenler değil, diğer kesimlerin de insan hakları ve AİHS'in üzerine bina edildiği temel değerler için anlam taşımaktadır.
5. İkincisi, akademik özgürlük konusu Sözleşme'nin yorumlanması ve uygulanışı bakımından da sonuçlar doğurmaktadır. 3. Bölümde belirtildiği üzere, bu konu akademik özgürlüğe "elverişli bir ortam" yaratılmasına ilişkin devletlerin sahip olduğu pozitif yükümlülüklerin çerçevesini belirlemektedir. Akademik özgürlüğün baskı altına

¹ Barış için Akademisyenler, "Bu Suça Ortak Olmayacağız!", 10 Ocak 2021

<https://barisicinakademisyenler.net/node/63>

² Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Barış için Akademisyenler: Kısa bir tarihçe, Mart 2019,

<https://www.tihvakademi.org/wp-content/uploads/2019/03/AcademicsforPeace-ABriefHistory.pdf>.

³ "Yeni Akit" gazetesi imzacıların isimlerini ve fotoğraflarını manşetten vererek akademisyenlerin terör örgütü üyesi olduğunu iddia etti; İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW), "Turkey: Academics Jailed for Signing Petition – Hundreds Investigated for "Terrorism", 16 Mart 2016: <https://www.hrw.org/news/2016/03/16/turkey-academics-jailed-signing-petition>.

⁴ 23 Temmuz 2016 tarihli KHK No. 667; 1 Eylül 2016 tarihli KHK No. 672; 29 Ekim 2016 tarihli KHK No. 675; 6 Ocak 2017 tarihli KHK No. 679; 7 Şubat 2017 tarihli KHK No. 686; 29 Nisan 2017 tarihli KHK No. 689; 12 Nisan 1991 tarihli ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Yasası.

⁵ R. Quinn ve J. Levine, Intellectual-HRDs and claims for academic freedom under human rights law, The International Journal of Human Rights 2014, Vol. 18, p. 902/903.

alındığı durumlarda devletlerin özel hayata ve ifade özgürlüğüne (Madde 8 ve 10) getirebilecekleri kısıtlamalar konusunda çok dikkatli davranması gerekmektedir. Akademiklerin yerine getirdiği işlevlerin sınırlandırılmasını hedefleyen tedbirler söz konusu ise, bu aykırı tedbirin gerekçesi yapılan “olağanüstü halin” (Madde 15) niteliği ile Madde 18 uyarınca Sözleşme'ye uygun olmayan bir amaç güdülüp güdülmeye sorgulanmaya açık hale gelmektedir.

6. Üçüncüsü, Türkiye’de ve dünya genelinde akademik özgürlüğe yönelik saldırılarda yaşanan artış dikkate alındığında, bu meselenin güncel ve acil olduğu düşünülmektedir. Yetkili kaynaklar son yıllarda Türkiye’de “akademik özgürlüğe” ve demokratik kurumlara “ağır bir darbe” vurulduğundan söz etmektedir.⁶ Barış için Akademisyenler davası Avrupa Konseyi’ne üye devletlerdeki meslektaşlarımızı özellikle kaygılandırmış ve dayanışmaya sevk etmiştir.⁷ Bağımsız uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla gazetecilerin gerçekleştirdiği izleme ve raporlama faaliyetleri de göstermektedir ki söz konusu dava akademisyenler ile kurumlara yönelik çeşitli tipteki saldırıların bir parçasıdır.⁸ Türkiye’deki durum rahatsız edici bir küresel bağlamda vuku bulmakta, akademik ifade özgürlüğüne, bireylerin ve kurumların bağımsızlığına yönelik kısıtlamalar çoğalmaktadır.⁹ Dolayısıyla Mahkeme’nin vereceği karar ve akademik özgürlüğe yönelik belirleyeceği tavır büyük ihtimalle sadece başvuranlarla sınırlı kalmayan, süreçten doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen Türkiyeli akademisyenleri, uluslararası akademik topluluğu ve hizmet ettikleri toplumları da içine alan bir etki oluşturacaktır.

II. Akademik Özgürlüğün Niteliği ve Önemi

Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Standartlarda Akademik Özgürlüğe Giderek Daha Fazla Yer Verilmektedir

7. Akademik özgürlüğün önemi bölgesel ve uluslararası hukuk enstrümanları tarafından giderek artan bir biçimde tanınmaktadır. Uluslararası anlaşmalar,¹⁰ AİHM¹¹ ile diğer

⁶ Örn. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, “Türkiye’de İfade Özgürlüğü ve Basın Özgürlüğüne İlişkin Memorandum”, s. 15. Şubat 2017, para. 62-64; Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (PACE) Kararı No. 2156(2017), Türkiye’deki Demokratik Kurumların İşleyişi Üzerine Karar, para. 20’de akademisyenler tarafından yapılan muhalefet de dahil olmak üzere muhalefetin sistemli olarak bastırılması “demokratik bir toplumun temellerini tehlikeye atmaktadır” denilmiştir.

⁷ 15 Temmuz 2016 tarihindeki başarısız darbe girişiminden sonra çıkarılan 667-676 Sayılı KHK’lara ilişkin Venedik Komisyonu Görüşü, CDL-AD(2016)037, Aralık 2016; Uluslararası Çağrı, 20 Ocak 2016: <https://www.medico.de/en/international-appeal-16372>; Türkiye’de Saldırı Altındaki Akademisyenlere Açık Destek Mektubu:

⁸ Örneğin bkz. NYU merkezli bir STK olan “Scholars at Risk” tarafından hazırlanan ve 2021 yılında Türkiye’deki çeşitli örnekleri ayrıntılandıran rapor: <https://www.scholarsatrisk.org/academic-freedom-monitoring-project-index/>. İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün, Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı’nın (EIDHR) da aralarında bulunduğu pek çok STK da konuyla ilgili rapor yazmıştır (<https://www.hrw.org/news/2018/05/14/turkey-government-targeting-academics>) ve

(https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Submissions/Academics/INSAN_HAKLARI_OKULU3.pdf); gazeteciler için örn. <https://www.nytimes.com/2019/07/24/magazine/the-era-of-people-like-you-is-over-how-turkey-purged-its-intellectuals.html>.

⁹ Örneğin bkz. 2021 yılında yayımlanan “Free to Think” başlıklı Scholars at Risk [Risk Altındaki Akademisyenler] raporu: <https://www.scholarsatrisk.org/wp-content/uploads/2021/12/Scholars-at-Risk-Free-to-Think-2021.pdf>

¹⁰ Uluslararası Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR) Madde 15/3 ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (AB Şartı) Madde 13/2.

¹¹ Madde 10 kapsamındaki akademik ifade özgürlüğüne ilişkin bkz. *Sorguç / Türkiye*, Başvuru no. 17089/03, 23 Haziran 2009; *Mustafa Erdoğan / Türkiye* Başvuru no. 346/04 ve 39779/04, 27 Mayıs 2014; *Hasan Yazıcı /*

mahkemelerin içtihatları¹² ve Avrupa Konseyi'nin ilkeleri de dahil olmak üzere bağlayıcı olmayan hukuk araçları ("soft law")¹³ akademik özgürlüğü ve bu özgürlüğün üzerine bina edildiği temel ilkeleri benimsemektedir.

8. Üye devletlerdeki hukuk sistemlerinin akademik özgürlüğe sağladığı korumalar on dokuzuncu yüzyıla kadar uzanmaktadır.¹⁴ Bugün bölgedeki ve dünyadaki pek çok kanun ve anayasa, akademisyenler ile akademik kurumların akademik özgürlüğünü korumaktadır.¹⁵ Türkiye Anayasası "bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma" özgürlüğüne atıfta bulunmaktadır.¹⁶ Akademik özgürlüğün önemine ilişkin Avrupa devletleri arasında oluşan fikir birliği AB Temel Haklar Şartı'nda açık bir şekilde "akademik özgürlük gözetilmelidir" taahhüdünün verilmesine yol açmıştır.¹⁷ Akademik özgürlüğün iç hukukta da kendine yer bulmasına yönelik eğilim, yakın dönemde Avrupa genelinde akademik özerkliği güvence altına alan yasaların sayısındaki artışa da yansımıştır.¹⁸ Küresel olarak yeni anayasalarda akademik özgürlükle ilişkili hükümlerin sayısı

Türkiye, Başvuru no. 40877/07, 15 Nisan 2014; akademisyenlere ülkeye giriş izni verilmemesine ilişkin Cox / Türkiye, Başvuru no. 2933/03, 20 Mayıs 2010.

¹² IACHR, Ricardo Israel Zipper / Şili, 10 Kasım 2009, <http://cidh.oas.org/annualrep/2009sp/Chile12470.sp.htm>. Ayrıca bkz. AfCHPR, Good / Botswana Cumhuriyeti, Tebliğ No. 313/05, 26 Mayıs 2010, para. 196-200.

¹³ Örneğin, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Rec-CM/Rec(2012)7 sayılı, kamu yetkililerinin akademik özgürlük ve kurumsal özerklik konusundaki sorumluluğuna ilişkin karar, 20 Haziran 2012; PACE Rec. 1762 (2006) sayılı akademik özgürlük ve üniversite özerkliği kararı, 26 Eylül 2007; Magna Charta Universitatum, 18 Eylül 1988; Akademik Özgürlük ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği Bildirgesi ("Lima Bildirgesi"), 10 Eylül 1988; UNESCO, Yükseköğretim Eğitim Personelinin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı, 11 Kasım 1997; Avrupa Birliği'nin Dış Faaliyetlerinde Akademik Özgürlüğün Savunulmasına İlişkin Avrupa Parlamentosu tavsiye kararı (2018/2117(INI)), 29 Kasım 2018; UNESCO Dünya 21. Yüzyılda Yükseköğretim Deklarasyonu: Vizyon ve Eylem, 9 Ekim 1998; UNESCO Bilim ve Bilimsel Araştırmacılara İlişkin Tavsiye Kararı 2017; IACHR, Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliğine İlişkin Amerikalılararası İlkeleri ("Amerikalılararası İlkeleri").

¹⁴ Avrupa Araştırma Üniversiteleri Birliği, Academic Freedom as a Fundamental right, Tavsiye Belgesi No. 6, Aralık 2010, para. 5.

¹⁵ Quinn ve Levine, Intellectual-HRDs and claims for academic freedom under human rights law, 2014, s. 912'de şöyle demektedir: "20 devletin anayasasında açık korumalar, 99 doğrudan koruma ve 77 dolaylı koruma bulunmaktadır."; ayrıca bkz. Avrupa Araştırma Üniversiteleri Birliği, Academic Freedom as a Fundamental right, Aralık 2010, para. 9. Avrupa'da devletlerin çoğunluğu ya anayasalarındaki açık hükümlerle, ya belirli yasalar aracılığıyla, "ya da ifade özgürlüğünün korunması yoluyla" akademik özgürlüğü korumaktadır, bkz. M. Stachowiak-Kudla, Academic freedom as a source of rights violations: a European perspective, Higher Education 82, 2021, s. 1031-1048; ve T. Karran, How to protect academic freedom içinde; röportajı yapan I. Vesper, Horizons - The Swiss Research Magazine içinde, 4 Aralık 2017, <https://www.horizons-mag.ch/2017/12/04/how-to-protect-academic-freedom/>, Ayrıca bkz. Diğer anayasalardaki benzer hükümler, örn. Güney Afrika, Kenya, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador ve Japonya.

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde 27. Hükümlerin uygulanmamasına ilişkin olarak, örneğin bkz. Risk Altındaki Akademisyenler'in Ocak 2020 tarihinde yapılacak olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi 35. Oturumu'ndaki Türkiye Evrensel Dönemsel İncelemesi Üçüncü Döngüsüne sunduğu rapor; Ayşe Çağlar 'Blow by Blow: The Assault on Academic Freedom in Turkey', Reset Dialogues on Civilizations, 29 Eylül 2017, <https://www.resetdoc.org/story/blow-blow-assault-academic-freedom-turkey/>.

¹⁷ Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Madde 13/2, 26 Ekim 2012; CJEU, C-66/18, Komisyon / Macaristan, 6 Ekim 2020 tarihli Karar, para. 225: "bu özgürlük akademik ya da bilimsel araştırmayla sınırlı olmayıp akademisyenlerin kendi görüşlerini ve fikirlerini özgürce ifade edebilmesini de kapsar."

¹⁸ K.D. Beiter, T. Karran, K. Appiagyei-Atua, Academic Freedom and Its Protection in the Law of European States, EJCL 3 (2016) 254-345 <https://download.ej-ie.org/Docs/WebDepot/Academic%20Freedom%20and%20Its%20Protection%20in%20the%20Law%20of%20European%20States.pdf>.

artarken, sağlanan korumaların kapsamı da genişletilmektedir.¹⁹ Bu eğilimlerin akademik özgürlüğü hedef alan ve baskı aracı olarak işlev gören saldırıların tarihsel gerçekliğini, ama aynı zamanda da gelecekte akademik özgürlüğü özenle korumaya duyulan ihtiyacı yansıttığı ifade edilmiştir.²⁰

AIHS kapsamında Akademik Özgürlük, İnsan Hakları ve Demokratik Değerler Arasındaki İlişki

9. Akademik özgürlük kısıtlandığında, özgürlüğü kısıtlanan akademisyenler ve genel olarak da toplum için geniş bir yelpazedeki insan hakları doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilenir. Söz konusu kısıtlamalardan doğrudan etkilenenler için konu bir ifade özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü, özel hayata ve mesleki hayata saygı hakkı konusu olmanın yanı sıra (bkz. Bölüm III), aynı zamanda eğitim, eşitlik, düşünce özgürlüğü, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü, çalışma hakkı -alınan tedbirlere bağlı olarak- özgürlük ve güvenlik hakkı, ceza kanununun öngörülebilir şekilde uygulanması hakkı, serbest dolaşım özgürlüğü, etkili başvuru hakkı konusudur.
10. Ne var ki, akademik özgürlüğün insan hakları açısından taşıdığı asıl önem, bu özgürlüğün kısıtlanmasının diğer bireylerin hakları ile Sözleşme'den doğan sistemin üzerine bina edildiği değerler üzerinde yaratacağı daha genel etkide yatmaktadır. Akademisyenlerin “insan hakları savunucusu” olarak görülebileceğinin kabul edilmesi²¹ ve Avrupa Konseyi'nin tavsiye kararlarında akademik özgürlüğün “demokratik toplumlar için vazgeçilmez” olduğunun belirtilmesi bunun bir yansımasıdır.²²
11. Akademik özgürlük pek çok sivil, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel hakkın korunmasıyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Akademik özgürlük, “yurttaşlık ve topluma etkin katılım için eğitim” dahil olmak üzere nitelikli eğitim hakkının en temel öngerekliliklerinden biridir.²³ Avrupa Parlamentosu'nun da belirttiği üzere, eğitim “diğer tüm insan haklarından yararlanabilmek ve sürdürülebilir kalkınma için” bir öngereklilik olup, “bu haktan yalnızca bir akademik özgürlük ortamında, yüksek öğretim kurumlarının özerk olmasıyla yararlanılabilir”.²⁴ Eğitim hakikati öğrenme hakkıyla da yakından ilişkilidir ki Mahkeme hem başvuran mağdurların hem de bir bütün olarak toplumun bu hakka sahip olduğunu kabul etmiştir.²⁵ Araştırma yapma, görüş bildirme ve fikirleri yayımlama özgürlüğünün toplumdaki “hakikat arayışının temel bir koşulu” olduğu sık sık dile getirilmiştir.²⁶ Bu açıdan akademik özgürlük

¹⁹ R. Quinn ve J. Levine, Intellectual-HRDs and claims for academic freedom under human rights law, 2014, p. 912. Ayrıca bkz. Network of Concerned Historians, <http://www.concernedhistorians.org/content/to.html>

²⁰ Quinn ve Levine, age.

²¹ Örneğin, Avrupa Parlamentosu Tavsiye Kararı 2018/2117(INI), 29 Kasım 2018, para R; OHCHR, Human Rights Defenders: Protecting the Right to Defend Human Rights, Olgu Belgesi 29 (2004), s. 6-8; UNESCO Dünya Yükseköğretim Deklarasyonu 1998.

²² CM/Rec(2012)7 Avrupa Komisyonu, Giriş.

²³ UNESCO Dünya Yükseköğretim Deklarasyonu 1998, Madde 1/b.

²⁴ Avrupa Parlamentosu Rec. 2018/2117(INI), 2018, Madde B.²⁴ Husayn (Abu Zubaydah) / Polonya, Başvuru No. 7511/13, 24 Temmuz 2014, Para. 489.

²⁵ Husayn (Abu Zubaydah) / Polonya, Başvuru. No. 7511/13, 24 Temmuz 2014, Para 489.

²⁶ CM/Rec(2012)7, Avrupa Konseyi, 20 Haziran 2012, para 5. Ayrıca bkz. Beiter, Karran, ve Appiagyei-Atua, Academic Freedom and Its Protection in the Law of European States, 2016, 98. dipnotta “özgür bir hakikat arayışı”nın “toplumun bir bütün olarak yararına” olduğu söylenmiştir; Avrupa Parlamentosu Rec. 2018/2117(INI), 2018'de “akademik özgürlük, akademisyenlerin [...] bir sınırlama olmaksızın bilgiyi ve hakikati yayma özgürlüğünü de kapsar” denilmektedir.

müstakil bir hak olarak yahut parçalarının toplamından daha büyük bir değeri güvence altına alan bir “bileşik” hak ya da bir “haklar kümesi” olarak görülebilir.²⁷

12. UNESCO akademinin rolünü toplulukların, ulusların ve küresel toplumun esenliğini etkileyen sorunları tespit etmek, tahmin etmek ve ele almak, “etnik, kültürel ve toplumsal sorunları dile getirmek” için entelektüel itibar kazandırmak olarak tarif etmiştir.²⁸ Bu tarif, tartışmalı politikalara yönelik olarak akademisyenler tarafından kullanılan ifadelerin, insan haklarının korunması, demokratik tartışma ve hesap verebilirlik bakımından taşıdığı potansiyel önemi vurgulamaktadır. Bu Mahkeme’nin hakimlerinin de belirttiği üzere, “özgür bilim ve özgür akademisyenler olmaksızın demokratik bir toplum olamaz.”²⁹ Benzer şekilde Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi (IACtHR) “aydınlanmamış bir toplum gerçekten özgür bir toplum değildir” demiştir.³⁰ AIHM Başkanı’nın İstanbul Üniversitesi’ndeki bir konuşmasında vurguladığı üzere, “hukukun üstünlüğüyle yönetilen bir demokraside akademik özgürlüğün ve ifade özgürlüğünün oynadığı temel rol... [Sözleşme’nin] merkezinde bulunan temel bir değerdir.”³¹

Akademik Özgürlüğün Temel Unsurları

13. Akademinin oynadığı rolün farklı veçheleri uluslararası standartlarca da teslim edilmektedir. Bunlar arasında araştırma, yayın, entelektüel önderlik, inovasyon, eğitim, diğer akademisyenlerle görüş alışverişi ve kamusal demokratik söylemin geliştirilmesi bulunmaktadır.³² Bakanlar Komitesi’nin belirttiği gibi, üniversite personeli ve öğrenciler bu işlevleri “disiplin cezası, işten atılma ya da başka bir yaptırımla karşılaşma korkusu olmaksızın” yerine getirmekte özgür olmalıdırlar.³³ Akademik özgürlüğün sınırları kesin olarak belirlenmiş bir tanımla bulunmamakla birlikte, uluslararası standartlar birbiriyle örtüşen kurumsal, bireysel ve kamusal boyutlarının altını çizmektedir.³⁴ Bu dava bağlamında iki unsurun vurgulanması yerinde olacaktır.

a) Akademik Özgürlüğün Kamusal ve Toplumsal Boyutlarıyla Birlikte Anlaşılması

14. Akademisyenlerin sağlıklı, aydınlanmış ve demokratik bir tartışmada oynadığı role dikkat çekilmiştir.³⁵ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nin (PACE) teslim ettiği üzere, akademinin “ temel sorunların çözümünde katkıda bulunabilecek denli topluma

²⁷ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR), Eğitim Hakkına dair Genel Yorum No. 13, 8 Aralık 1999, para. 39; R. Uitz, Academic freedom as a human right? Facing up to the illiberal challenge, s. 12-15, https://www.law.ox.ac.uk/sites/files/oxlaw/draft_3_academic_freedom_as_a_human_right_uitz_febr_2020.pdf; UNESCO, Yükseköğretim Eğitim Personelinin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı, 11 Kasım 1997; R. Spano, Mahkeme Başkanı, Academic Freedom - Its Fundamental Role in a Democracy, 4 Eylül 2020, “Hükümetin tüm eylemlerinde dengeli ve orantılı olmasını gerektiren bir haklar ve temel özgürlükler kümesinden” bahsetmektedir,

https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20200904_Spano_Honorary_Doctorate_Istanbul_ENG.pdf.

²⁸ UNESCO Dünya Yükseköğretim Deklarasyonu 1998, Madde 2.

²⁹ Yargıçlar Sajó, Vučinič ve Küris’in *Mustafa Erdoğan / Türkiye* davasındaki müşterek mutabık görüşü, 2014, para. 6.

³⁰ IACtHR, Tavsiye Görüşü, OC-5/85, Gazetecilik Mesleğini İcra Edebilmek için Kanunen Bir Derneğe Zorunlu Üyelik, 13 Kasım 1985, para. 70.

³¹ R. Spano, Akademik Özgürlük ve Demokraside Oynadığı Temel Rol, 2020.

³² CM/Rec(2012)7, Bakanlar Komitesi, s. 2; UNESCO Rec. 11 Kasım 1997, para. 26-30.

³³ CM/Rec(2012)7, Bakanlar Komitesi, para. 5.

³⁴ Örneğin, UNCESCR, Eğitim Hakkı Üzerine Genel Yorum No 13, 1999, para. 38-40; UNESCO Rec. 11 Kasım 1997, para. 13 ve 27; UNESCO, Dünya Yükseköğretim Deklarasyonu, 1998, Madde 1 ve 2; UNESCO Rec. 2017, para. 10.

³⁵ Yargıçlar Sajó, Vučinič ve Küris’in *Mustafa Erdoğan / Türkiye* davasındaki müşterek mutabık görüşü, 2014, para. 6; IACtHR, Danışma Görüşü, OC-5/85, 1985, para. 70.

yakın olması gerekmektedir.”³⁶ Akademisyenlerin görüşlerini ve fikirlerini ifade etme özgürlüğü, fikirleri akademik kurumlar içerisinde ve diğer akademisyenler arasında, yani “kurum-ıçi” olarak paylaşmak kadar bu fikirlerin genel kamuoyuna, yani “kurum-dışı” olarak aktarılmasını da kapsar.³⁷ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu (IACHR) tarafından belirtildiği üzere, akademik özgürlük “kişinin kendini ifade etme hakkını, araştırılan ya da akademik topluluk içerisinde tartışılan meselelere ilişkin örgütlenme ve medya da dahil herhangi bir alanda barışçıl şekilde protesto etme haklarını da kapsar.”³⁸

15. Akademik özgürlüğün sahip olduğu kamusal ve toplumsal boyut, salt “akademik” konular ya da bağlamlar ile diğerleri arasında yapılacak suni bir ayrımı geçersiz kılmaktadır.³⁹ Ayrıca oynadığı rolün tabiatı gereği akademik özgürlük tartışmalı siyasi meseleleri ve bazı durumlarda kışkırtıcı olabilecek, hoş gitmeyen fikirlerin ifadesini de kapsamaktadır.⁴⁰ İşte bu bağlamda, “soru sormak ve fikirleri (özellikle tartışmalı olan veya hoş gitmeyen fikirleri) ifade etmek, nitelikli bir yüksek öğretimin ayrılmaz bir parçası olmanın ötesinde, demokratik meşruiyetin ve hukukun üstünlüğünün temelinde yer almaktadır” denilmiştir.⁴¹

b) Akademinin Devletten Bağımsızlığı ve Özerkliği

19. Kavramın kendisinden de anlaşılacağı üzere, akademik özgürlüğün özünde akademik kurumlar ile personelin bağımsızlığı ve özerkliği bulunmaktadır. Akademinin devletten ya da diğer kurumlardan işlevsel anlamda bağımsız olmasını teminat altına alan akademik özerklik, aralarında Bakanlar Komitesi’nin,⁴² PACE’in⁴³ ve PACE üyesi pek çok devletin kurumlarının bulunduğu çok sayıda organ tarafından tanınmaktadır.⁴⁴

³⁶ PACE Rec. 1762 (2006), para 4.4.

³⁷ BM Fikir ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, UN Doc. A/75/261, 28 Temmuz 2020, para. 20 vs.; Yargıçlar Sajó, Vučinič ve Küris’in *Mustafa Erdoğan / Türkiye* davasındaki müşterek mutabık görüşü, 2014.

³⁸ IACHR, Amerikalılararası İlkeleri, I. İlke.

³⁹ Quinn ve Levine, Quinn and Levine, *Intellectual-HRDs and claims for academic freedom under human rights law*, 2014, s. 901; R. Quinn, “What is academic freedom?” *A New Beginning, A Philip Schwarz Initiative for researches at risk*, s. 13 içinde

https://www.humboldt-foundation.de/fileadmin/Entdecken/Newsroom/Dossier_Philipp_Schwartz-Initiative/5-Jahre-Philipp-Schwartz-Initiative.pdf; OHCHR/Kaliforniya Üniversitesi, Irvine Hukuk Fakültesi,

„Summary of Expert Consultation on Academic Freedom and Freedom of Expression“, 27-29 Mayıs 2020, para. 13,

<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Submissions/SummaryExpertConsultationAcademicFreedom.pdf>.

⁴⁰ *Cox / Turkey*, Başvuru No. 2933/03, 20 Mayıs 2010, para. 42; Quinn ve Levine, *Intellectual-HRDs and claims for academic freedom under human rights law*, 2014, s. 908.

⁴¹ Risk Altındaki Akademisyenler, SAR urges expression of support for Turkey’s threatened higher education sector, 19 Temmuz 2016, <https://www.scholarsatrisk.org/2016/07/support-for-turkeys-higher-education/>

⁴² “Akademik özgürlük hem kurumların hem de bireylerin kamu yetkilileri ya da diğer öznelerden gelen yersiz dış müdahalelere karşı korunma hakkını güvence altına almalıdır. Bu özgürlük hem akademik personelin hem de öğrencilerin hakikat arayışının temel bir koşulu olup tüm Avrupa’da uygulanmalıdır. Üniversite personeli ve/veya öğrenciler “disiplin cezası, işten atılma ya da başka bir yaptırımla karşılaşma korkusu olmaksızın” öğretmek, öğrenmek ve araştırma yapmakta özgür olmalıdırlar, CM/Rec(2012)7 Bakanlar Komitesi, para. 5 içinde.

⁴³ “[A]raştırma ve eğitimde akademik özgürlük, ifade ve eylem özgürlüğünü, bilgiyi yayma özgürlüğünü, araştırma yapma özgürlüğünü, bilgiyi ve hakikati herhangi bir kısıtlama olmaksızın yayma özgürlüğünü garanti etmelidir.” PACE Rec. 1762 (2006), para. 4.4.

⁴⁴ Örneğin bkz. Fransa Anayasa Konseyi öğretim üyeleri ile araştırmacıların bağımsızlığının temel bir anayasal ilkeden kaynaklandığını kabul etmiştir, Karar no. 86-165 DC, 20 Ocak 1984, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1984/83165DC.htm>

Tarihsel olarak kurumlara odaklanmış olmakla birlikte özerkliğin bireyler için de geçerli olduğu iyi bilinmektedir. Bu Mahkeme'nin yargıçlarının da belirttiği üzere "akademik özgürlük öncelikle kurumsal özerliğe atıfta bulunsa da [...] bilim insanlarının kurumsal özerliği, yalnızca bu kişiler akademik çevre içerisinde -ancak sadece bu çevreyle sınırlı olmayacak şekilde- fikirlerini engellenmeksizin iletmelerini beraberinde getiren kişisel araştırma özgürlüğüne sahip oldukları takdirde anlamlı olacaktır."⁴⁵

20. Akademik özgürlük "yükseköğretim kurumlarının özerkliğine, öğretim üyeleri ve öğrencilerinin, diğerlerinin yanı sıra, görüşlerini ifade etme, *Devlet ya da başka bir fail tarafından ayrımcılığa ya da baskıya maruz kalma korkusu olmadan* işlevlerini yerine getirme özgürlüklerine saygı gösterilmesini" gerektirir.⁴⁶ Bu özerklik, "yükseköğretim kurumlarındaki öğretim personeline ve kurumlarına verilen görevlerin layıkıyla yerine getirilmesini temin etmenin gerekli bir önkoşulu" olarak tarif edilmiştir.⁴⁷ Avrupa Birliği Adalet Divanı da benzer sonuçlara ulaşmıştır.⁴⁸ Bu özerliğe çeşitli biçimlerde gölge düşebilmekle birlikte, standartlar üretilen akademik içeriği ve iş güvencesini hedef alan müdahalelere karşı koruma sağlanması gerektiğini vurgular ki somut davanın merkezinde de bu iki husus bulunmaktadır.⁴⁹

c) Akademik "Sadakat" Yükümlülüğü Getirmenin Kabul Edilemezliği

21. Akademisyenlerin Devlete "sadık" olmasını şart koşmak (ki Türkiye hükümetinin diğer kamu görevlilerinden beklediği sadakati akademisyenlerden de beklediği görülmektedir⁵⁰) yukarıda sözü edilen ilkelere aykırıdır. Koalisyon, *Pişkin / Türkiye* davasında Mahkeme'nin "Demokratik bir Devlet kendi temelini teşkil eden anayasal ilkelere devlet memurlarının sadık kalmasını isteme hakkına sahiptir" dediğinin farkındadır.⁵¹ Bu ifade, savcılar ve yargıçlar gibi kamu görevlilerinin Devletin "egemen gücünün" bir bölümünü taşıdıkları olgusunu⁵² ve Mahkeme'nin belirttiği üzere, demokrasinin demokratik olmayan eğilimlere karşı "kendini savunabilecek durumda" olması gerektiği olgusunu yansıtmaktadır.⁵³ Ne var ki burada iki ayrımı açıklığa kavuşturmak elzemdir. Öncelikle anayasaya ve hukukun üstünlüğüne duyulan bağlılık bir hükümete yönelik sadakatten, hele ki belirli bazı politikalara yönelik sadakatten farklıdır. İkincisi devletin işlevlerini yerine getiren kamu görevlilerinin rolü ile akademik rol kıyaslanabilir değildir. Kamu görevlileri için geçerli olan sadakat gereklilikleri akademik rol için geçerli değildir, zira yukarıda da belirtildiği üzere, akademik rol bağımsız olmayı ve hükümetin hoşuna gitmese de demokratik bir söylemde bulunabilmeyi gerektirir.

⁴⁵ Yargıçlar Sajó, Vučinić ve Küris'in *Mustafa Erdoğan / Türkiye* davasındaki müşterek mutabık görüşü, 2014.

⁴⁶ BM Kültürel Haklar Özel Raportörü, bilimsel ilerlemenin ve uygulamaların yararlarından faydalanma hakkı raporu, 14 Mayıs 2012, BM Doc. A/HRC/20/26, para. 40 (vurgu sonradan eklendi).

⁴⁷ UNESCO Rec. 11 Kasım 1997, para. 18.

⁴⁸ CJEU, C-66/18, *Komisyon / Macaristan*, 6 Ekim 2020 tarihli Karar, para. 227.

⁴⁹ UNCESCR, Eğitim Hakkına Dair Genel Yorum, No. 13, 1999, "mümkün olan yerlerde kadrolu çalışma ya da onun muadili olan bir pozisyon" da dahil iş güvencesinin önemini belirtmektedir, bkz. para. 45-46.

⁵⁰ Hükümetin 685 Sayılı KHK'nın kabulü için sunduğu gerekçeye bakınız.

⁵¹ *Pişkin / Türkiye*, Başvuru No. 33399/18, 19 Nisan 2021, para. 213.

⁵² *Pellegrin / Fransa*, Başvuru No. 258541/95, 8 Aralık 1999, para. 65; Venedik Komisyonu Görüşü CDL-AD(2016)037, para 107 ("Hakimler, savcılar, polis memurları ve askeri personel "Devletin egemen gücünün bir kısmını kullanan" kamu görevlileri tanımına birebir uymaktadır.)

⁵³ *Vogt / Almanya*, Başvuru No. 17851/91, 26 Eylül 1995, devletin "anayasaya aykırı" amaçlara karşı savunulmasına dikkat çekmektedir.

22. Dolayısıyla akademisyenlerden “sadakat” talep etmek akademik özgürlük nosyonuna aykırı olup yukarıda betimlenen özerklik ve kamusal söylem işlevlerinin içini boşaltmaktadır. Gerçekten de “sadakatsizlik etmek şöyle dursun, demokratik bir toplumda akademisyenlerin kamuya sorular sormak, bilgi ve fikir taşımak gibi özel bir sorumluluğu bul[unduğu]” yönünde görüşler vardır.⁵⁴
23. Bu nedenle kimi üye devletlerin anayasalarında ve mevzuatında böyle gereklilikler koruma altına alınmıştır. Almanya’da akademisyenlerin anayasaya uyma zorunluluğu olmakla birlikte, diğer kamu görevlilerinden beklenen daha kapsamlı sadakat yükümlülüğüne tabi değildir.⁵⁵ İspanya Anayasası akademik özgürlük hakkının⁵⁶ yalnızca yasalarda ve anayasada tanınan temel haklara saygı gösterme yükümlülüğüyle sınırlandırıldığını teslim etmektedir.⁵⁷ İrlanda Üniversite Yasası akademisyenlerin yasalara tabi olduğunu kabul eder, ancak “tartışmalı ya da hoş gitmeyen görüşler ileri sürme (...)” özgürlüğü olduğu açıkça vurgulanır.⁵⁸

III. AİHS Kapsamında Akademik Özgürlük ve Yasal Çerçeve

Akademik Özgürlüğe “Elverişli Bir Ortam” Yaratılmasına İlişkin Pozitif Yükümlülükler

24. Üye devletlerin insan haklarından yararlanması için elverişli bir ortam yaratmak konusunda AİHS kapsamında pozitif yükümlülüklerinin bulunduğu artık iyi bilinmektedir.⁵⁹ Mahkeme *Dink / Türkiye* davasında (Madde 10’u uygulayarak) Türkiye’nin “yazar ve gazetecilerin etkili bir biçimde korunması için bir sistem inşa ederek, kamusal tartışmalara katılımları için uygun bir ortam yaratma ve resmi makamlar tarafından savunulanlara ya da kamuoyunun önemli bir bölümüne ters olsa bile fikir ve düşüncelerini korkusuzca ifade etmelerine izin verme zorunluluğu” olduğuna karar vermiştir.⁶⁰ Özellikle akademik özgürlükle ilişkili olan pozitif yükümlülükler “akademik özgürlük [...] ifade ve eylem özgürlüğünü, bilgiyi yayma özgürlüğünü, araştırma yapma özgürlüğünü, bilgiyi ve hakikati herhangi bir kısıtlama olmaksızın yayma özgürlüğünü *garanti etmelidir*” ifadesinde yansımaları bulunmaktadır.⁶¹ Bu husus IACHR’nin “Devletler yükseköğretim kurumlarına katılım ile akademik bilginin araştırılması, tartışılması ve yayılması için elverişli bir ortam yaratmakla yükümlüdür” ifadesinde de vurgulanmıştır.⁶²
25. Aralarında BM Özel Raportörü raporlarının ve UNESCO tavsiye kararlarının da bulunduğu diğer uluslararası standartlar da “bilgi ve fikirleri aramak, almak ve

⁵⁴ R. Quinn, Academic Freedom on Trial in Turkey, 26 Nisan 2016, <https://www.washingtonpost.com/news/grade-point/wp/2016/04/26/academic-freedom-on-trial-in-turkey/> (vurgu sonradan eklenmiştir).

⁵⁵ Bkz. Almanya Temel Yasası, Madde 5/3, 1949; Gärditz in: Dürig/Herzog/Scholz (yayıncılık), Basic Law commentary, 95. Baskı 2021, Temel Yasa, Madde 5/3 para. 189, diğer kamu görevlilerine kıyasla akademik sadakatin sınırlarını daha dar tutmaktadır.

⁵⁶ İspanya Anayasası, Madde 20/1/c, 1978.

⁵⁷ A.g.e., Madde 20/4.

⁵⁸ 24 sayılı, 1997 tarihli İrlanda Üniversite Yasası, Madde 14/3, 10 Kasım 2021 tarihinde güncellendi (33 sayılı 2021 tarihli Yasa ve 589 sayılı 2021 tarihli ikincil mevzuat).

⁵⁹ *Mustafa Erdoğan ve Diğerleri / Türkiye*, 2014, para. 40 ve Yargıçlar Sajó, Vucinic ve Kuris’in Müsterek Görüşü; PACE Rec. 1762(2006), para. 4.1; *Taşkın / Türkiye*, RE; Tavsiye Kararı CM/Rec (2012)7, Bakanlar Komitesi 20 Haziran 2012, para 5.

⁶⁰ *Dink / Türkiye*, Başvuru No. 2668/07 ve diğerleri, 14 Aralık 2010, para. 137.

⁶¹ *Mustafa Erdoğan ve Diğerleri / Türkiye*, 2014, para. 40.

⁶² Amerikalılararası İlkeleri, VII. ilke (vurgu sonradan eklenmiştir).

aktarmak için *elverişli* bir ortam” oluşturulmasına,⁶³ akademisyenlerin rollerini bir kısıtlamayla karşılaştırmadan yerine getirebilecekleri “*uygun* bir ortam” yaratılmasına ilişkin pozitif yükümlülükleri daha da geliştirip netleştirmektedir.⁶⁴ Yakın dönemde Avrupa Parlamentosu da AB üye devletlerini “yükseköğretim kurumlarını, akademisyenleri ve öğrencileri saldırılardan etkin olarak korumaya”, “yükseköğretime ve tek tek akademisyenlere yönelik saldırıları, tehditleri ve yersiz kısıtlamaları izlemek ve raporlamak için mekanizmalar” kurmaya ve risk altındaki akademisyenler için programlar ve pozisyonlar açmaya çağırmıştır.⁶⁵ Her biri potansiyel insan hakları savunucusu olan akademisyenlerin çalışmaları için “elverişli bir ortam” yaratma görevinin olduğu Avrupa Konseyi,⁶⁶ BM⁶⁷ ve diğer kurumlar tarafından kabul edilmektedir.

26. Özellikle Türkiye bağlamında tespit edildiği üzere, akademik özgürlüğün boğulduğu ve kamusal bilginin tümüyle etkisiz hale getirildiği durumlarda ortaya yaygın bir caydırıcı etki ve otosansür çıkmaktadır. Akademik özgürlüğün yaşadığı erozyondan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen pek çok kişi için bu durum yukarıdaki yükümlülüklerle ters düşmektedir.⁶⁸

Akademik Özgürlük, Özel Hayat ve İfade Özgürlüğü Hakları

27. belirtildiği üzere, akademik özgürlüğe yönelik bir müdahale, bu müdahaleden doğrudan etkilenen akademisyenlerin özel hayat ve ifade özgürlüğü hakları da dahil olmak üzere mevcut davada konu edilen çeşitli haklarına getirilmiş bir kısıtlama niteliği taşımaktadır.
28. **Akademik özgürlük ve özel hayata saygı hakkı (Madde 8):** Madde 8 “kişinin fiziksel ve toplumsal kimliğinin çeşitli yönlerine”,⁶⁹ “kişisel gelişime” ve “dış dünyayla [...] kurduğu ilişkilere” saygı gösterilmesini teminat altına alır.⁷⁰ Mahkeme bunun “mesleki veya ticari nitelikteki” ilişkileri⁷¹, mesleki yaşam ile Madde 8’in diğer temel yönleri

⁶³ BM Fikir ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, 2020, para. 9; Bkz. OHCHR ve diğerleri, Joint Declaration on Media Independence and Diversity in the Digital Age, Mayıs 2018, İlke 1a. Ayrıca bkz. Amerikalılararası İlkeleri, İlke VII.

⁶⁴ UNESCO Tavsiye Kararı, 11 Kasım 1997, para. 37: “Tüm yüksek öğretim akademik personeli görevini [...] ayrımcılığa uğramadan ve devletten veya başka bir kaynaktan gelecek baskının korkusu olmaksızın yerine getirme hakkına sahip olmalıdır. [...] Bu ilke, yüksek öğretim akademik personelinin buna olanak sağlayan demokratik bir çalışma ortamında [...] tam olarak yerine getirilebilir.”

⁶⁵ Avrupa Parlamentosu Rec. 2018/2117(INI), 2018. Belge akademisyenlerin ve öğrencilerin saldırı altında kalmış insan hakları savunucuları olarak tanınmasını teşvik etmekte, böylece devlet yetkililerinin buna güçlü bir yanıt vermesini şart koşmaktadır (para. R).

⁶⁶ İnsan Hakları Savunucularına yönelik korumaların iyileştirilmesine yönelik Avrupa Konseyi çağrısına ilişkin Bakanlar Komitesi bildirisi, Madde 2, 6 Şubat 2008.

⁶⁷ BM Genel Kurulu, Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Kuruluşların Hakları ve Sorumlulukları Üzerine Bildirge, Madde 18/2, 9 Aralık 1998, BM Doc. A/RES/53/144.

⁶⁸ Avrupa Parlamentosu Rec. 2018/2117(INI), 2018; BM Fikir ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, 2020, para. 31. Türkiye için bkz. I. Ö. Taştan ve A. Ördök, OHAL Döneminde Türkiye’de Akademik Özgürlükler Araştırması Raporu, 2020, s. 40 vs., <http://insanhaklariokulu.org/wp-content/uploads/2019/12/Akademik-Özgürlükler-Raporu-2019.pdf>.

⁶⁹ *Aksu / Türkiye*, Başvuru No. 4149/04 ve 41029/04 ve 41029/04, 15 Mart 2012, para. 58.

⁷⁰ *Zehnalová ve Zehnal / Çek Cumhuriyeti*, Başvuru No. 38621/97, 14 Mayıs 2002; *A. C. / Belçika*, Başvuru No. 21794/93, 7 Ağustos 1996, para. 25. Ayrıca bkz. *Niemietz / Almanya*, Başvuru No. 13710/88, 16 Aralık 1992, para. 29.

FNASS ve Diğerleri / Fransa, Başvuru No. 48151/11 ve 77769/13, 18 Ocak 2018, para. 153 davasında, Mahkeme “özel sosyal yaşam” hakkını da tanımıştır. “İnsanların çoğunluğu, dış dünyayla ilişkiler geliştirmek için

olan kişisel, toplumsal ve entelektüel özerklik, kimlik ve kişisel gelişim arasındaki etkileşimi içerdiğini teslim etmektedir.⁷² Benzer şekilde Mahkeme “bireyin faaliyetlerinden hangilerinin mesleki ya da ticari yaşamının bir parçasını oluşturup oluşturmadığını ayırt etmek her zaman mümkün değildir. Bu nedenle, özellikle profesyonel mesleklerden birini icra eden bir kişi söz konusuysa, onun ilgili bağlamda icra ettiği meslek yaşamının o kadar önemli bir bölümünü teşkil edebilir ki belirli bir anda hangi rolü oynadığını bilmek imkansız hale gelebilir” demiştir.⁷³ Akademisyenlerin görevden ihraç edilmesi, dürüstlüklerinin tartışmaya açılması ve mesleki rollerini icra etmelerinin engellenmesinin Madde 8 ile bağlantılı kısıtlamaları beraberinde getirdiği açıktır.

29. Akademik özgürlük ve ifade özgürlüğü hakkı (Madde 10): Benzer şekilde, akademik özgürlük ve onun taşıdığı temel toplumsal, siyasal ve kişisel değer, özünde “akademisyenlerin fikirlerini özgürce ifade edebilme [...] ve bilgiyi ve hakikati herhangi bir kısıtlama olmaksızın yayma özgürlüğüyle” bağlantılıdır.⁷⁴ Mahkeme demokrasilerin ifade özgürlüğü temelinde geliştiğini, demokraside sorunları kamusal tartışmalar yoluyla çözmeye çalışmanın elzem olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵ Bu nedenle Mahkeme demokratik toplumun gereği olan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik için özgür ifade ve çekişmeli tartışmanın şart olduğunu belirtmiştir.⁷⁶ Bu ve diğer mahkemeler tarafından da kabul edildiği üzere, insan haklarına ilişkin bir meseleye dair beyan edilen siyasi görüşler çok yüksek düzeyde bir korumayı hak etmektedir.⁷⁷ Gazeteciler gibi diğer kilit aktörlerin yanı sıra, akademi tarafından dillendirilen eleştirel ifadelerin oynadığı özel rol ayrıca vurgulanmayı hak etmektedir.

30. Akademik özgürlük ile ifade özgürlüğü arasında yakın ve karşılıklı bir ilişkinin bulunduğu pek çok kurumun yanı sıra BM Özel Raportörleri⁷⁸ ve IACHR⁷⁹ tarafından kabul edilmektedir. IACHR’ın da belirttiği üzere, “akademik özgürlüğe yönelik keyfi bir müdahale, idari yaptırım, görevden alma ya da bir öğretim üyesini susturmayı ya da ifadelerini engellemeyi hedefleyen bir başka eylem, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının ihlal edilmesi sonucunu doğurabilir”⁸⁰ ve “akademik özgürlüğe getirilen engeller bilginin ilerlemesini yavaşlatır, kamusal tartışmayı baltalar ve demokratik alanları daraltır”.⁸¹

Akademik Özgürlük Davalarında Getirilebilecek Kısıtlamalar Konusunda Çok Dikkatli Davranılması Hususu

31. Akademik özgürlük mutlak bir özgürlük anlamına gelmemektedir. Geçerli koşulların karşılanması şartıyla Madde 8 ve 10 kapsamındaki hakların kısıtlamalara tabi olduğu Sözleşme ile sabit kılınmıştır. Bununla birlikte Mahkeme’nin içtihadında ve çok

en önemli değilse de önemli bir fırsatı çalışma yaşamları boyunca yakalarlar.”; *Bărbulescu / Romanya*, Başvuru No. 61496/08, 5 Eylül 2017, para. 71; *Niemietz / Almanya*, Başvuru No. 13710/88, 16 Aralık 1992, para. 29.

⁷² Örneğin bkz. *Fernández Martínez / İspanya*, Başvuru No. 56030/07, 12 Haziran 2014, para. 126; *A. -M.V. / Finlandiya*, Başvuru No. 53251/13, 23 Mart 2017, para. 76; *ECommHR, Brüggemann ve Scheuten / Almanya*, Başvuru No. 6959/75, 12 Haziran 1977, para. 55.

⁷³ *Niemietz / Almanya*, 1992, para. 29.

⁷⁴ *Sorguç / Türkiye*, 2009, paragraf 35.

⁷⁵ *Mehmet Hasan Altan / Türkiye*, Başvuru No. 13237/17, 10 Eylül 2018, paragraf 210.

⁷⁶ *Zana / Türkiye*, Başvuru No. 69/1996/688/880, 25 Kasım 1997, para. 51.

⁷⁷ UNHRC Genel Yorumu 34; *Wille / Lihtenştayn*, Başvuru No. 28396/95, para. 61; *Kula / Türkiye*, Başvuru No. 20233/06, para. 47.

⁷⁸ BM Fikir ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, 2020, para. 15 vs.

⁷⁹ Amerikalılararası İlkeleri, Önsöz.

⁸⁰ IACHR, *Ricardo Israel Zipper / Şili*, 2009, para. 63.

⁸¹ Amerikalılararası İlkeleri, Önsöz.

sayıdaki uluslararası standartta, akademik özgürlüğe yapılacak herhangi bir müdahalenin “istisnai” tutulması, uygulanacak kısıtlamaların dar yorumlanması ve “katı denetime” tabi kılınması gerektiğinin altı çizilmektedir. Mahkeme “akademisyenlerin araştırma yapma ve bulgularını yayımlama özgürlüğüne getirilen kısıtlamaların dikkatli bir şekilde incelenmesi” gerektiğine dikkat çekmiştir.⁸²

32. İzin verilen istisnaların sınırlı şekilde yorumlanması yaklaşımına gerekçe olarak, getirilen kısıtlamaların ilgili bireylerin akademik özgürlüğü, diğer bireylerin insan hakları, bilimsel ve toplumsal gelişme, demokrasinin sağlığı için yaratacağı sonuçlar gösterilmiştir ki bu hususların önemi bu görüş boyunca vurgulanmaktadır. Bu durum uluslararası standartlarda yansımaları bulmuş, akademik özgürlüğe yönelik ileri düzey, “özel” seviyede korumalar gerektiğine atıfta bulunulmuştur. Basın gibi akademisyenlerin de demokratik toplumlarda oynadığı “kamusal bekçilik” rolü kamuyu ilgilendiren konularda ifade özgürlüğünün üst düzeyde korunması gerektirir.⁸³ IACHR’ın Akademik Özgürlük İlkeleri belgesi, akademinin (“keşif, özdeşleşim, ilerleme, demokratik ilkelerin teşvik edilmesi, insan haklarının sahiplenilmesi meselelerinde bir özne” olarak) oynadığı rol düşünüldüğünde ve akademisyenlerin “araştırmalarının, düşüncelerinin ve eleştirilerinin sonucu olarak, özellikle de kamuyu ilgilendiren meselelere dair tartışmalara dahil olduklarında” gerçekleşebilecek ihlaller karşısındaki kırılganlıkları değerlendirildiğinde, “özel bir korumaya” ihtiyaç bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁴ Aynı şekilde Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu (ACommHPR) tartışmalı siyasi konularda eleştirel akademik seslere hoşgörü gösterilmesinin demokratik bir toplum için ne kadar önemli olduğunun altını çizmiştir.⁸⁵ Kimi devletler ülke içerisinde akademik bağlamda ifade özgürlüğünün daha üst düzeyde korunması gerektiğini kabul etmiştir.⁸⁶ Dolayısıyla getirilebilecek kısıtlamalar konusunda aşağıda sözünü ettiğimiz analizin her bir unsuruna ilişkin katı bir yaklaşım gerekmektedir.
33. **Yasalık Gerekliliği:** Madde 8 ya da 10’a yönelik bir müdahalenin öncelikle “hukuka uygunluk” gerekliliğini karşılaması gerektiği iyi bilinmektedir. Burada hukuka uygunlukla kastedilen yalnızca iç hukukla uyumluluk değil, “ilgili yasanın hukukun üstünlüğüyle uyumlu olmasını gerektiren niteliği haiz”⁸⁷ ve AİHS’te “açıklanan ya da kastedilen genel ilkeler[e]” uygun olmasıdır.⁸⁸ Kanun açıklık, ulaşılabilirlik ve öngörülebilirlik gerekliliklerini karşılamalı, keyfi müdahalelere karşı yeterli korumayı

⁸² Aksu / Türkiye, 2012, para. 71; ayrıca bkz. Mustafa Erdoğan / Türkiye, 2014, para. 40; Amerikalılararası İlkeleri, Önsöz; BM İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, 2020, para. 16 ve 24.

⁸³ AİHS 10. Madde Rehberi, 30 Nisan 2021, para. 283-286.

⁸⁴ Amerikalılararası İlkeleri, Önsöz. AİHS 10. Madde Rehberi, 30 Nisan 2021, para. 286’daki lafza bakınız.

⁸⁵ AfCommHPR, *Good / Botsvana Cumhuriyeti*, 2010, para. 196–200; Amerikalılararası İlkeleri, Önsöz ve VII. İlke.

⁸⁶ Örneğin bkz. Fransız Anayasa Konseyi, Karar No. 83-165 DC, 20 Ocak 1984. Konsey ifade özgürlüğünün akademik bağlamda kendine özgü bir nitelik kazandığını, öğretim üyeleri ile araştırmacıların “görevlerini yerine getirirken tam bir bağımsızlık ve ifade özgürlüğünden” yararlandıklarını teslim etmiştir (para. 19). Benzer şekilde Meksika Yüksek Mahkemesi “akademik bir ortamda dile getirilen bir ifadenin içeriğine yönelik bir kısıtlama, araştırma ve bilginin yayılması ile ters düşebileceğinden zararlı sonuçlara yol açabilir. Bu durum akademik eleştirilere yönelik hoşgörünün seviyesinin daha yüksek olmasını gerektirir” demiştir. Bkz. *Coordinadora del programa de doctorado (MEOP) / Postulante a doctorado (APTO)*, Başvuru No. 3123/2013, 7 Şubat 2014.

⁸⁷ Halford / Birleşik Krallık, Başvuru No. 20605/92, 25 Haziran 1997, para. 49; Karastelev ve diğerleri / Rusya, Başvuru No. 16435/10, 06 Ocak 2021, para. 78.

⁸⁸ Turan ve Diğerleri / Türkiye, Başvuru No. 75805/16 ve diğer 426, 23 Kasım 2021, para. 80.

sunmalıdır.⁸⁹ Türkiye’deki Olağanüstü Hal Kararnameleri⁹⁰ ile terörizmi ve bununla bağlantılı suçları düzenleyen ceza kanunu,⁹¹ açıklık ve öngörülebilirlik dahil olmak üzere yasallık ilkelerine uygunlukları bakımından ciddi endişeler uyandırmaktadır.⁹² Bu durum Mahkeme’nin ve diğer uluslararası makamların eleştirilerine de yansımıştır.⁹³ Böylesi yasaların varlığı, akademisyenlerin ve diğer toplum kesimlerinin daha savunmasız hale gelerek faaliyetlerinin baskılandığı bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

34. Gereklilik ve Orantılılık: Akademik özgürlüğe getirilen kısıtlamalar “demokratik toplumun” gereği olmalı ve Madde 8 ile 10’da belirtilen meşru amaçlardan birini takip etmelidir. Mahkeme hükümetin sunduğu amaçları reddedebilmekte ve bu reddin gerekçelerini ortaya koyabilmektedir.⁹⁴ Mahkeme kısıtlamaların gerekliliğini denetlerken “başvuranın sorumlu tutulduğu sözlerinin özü ve bunları hangi bağlamda söylediğini de kapsayacak” biçimde davayı bir bütün olarak değerlendirecektir.⁹⁵ Mahkeme ayrıca tedbirlerin “izlenen meşru amaçlarla orantılı” olup olmadığını ve yetkililer tarafından ileri sürülen nedenlerin “uygun ve yeterli” olup olmadığını da değerlendirmelidir.⁹⁶
35. Bu bağlamda orantılılık çözümlenirken aşağıdaki hususlar değerlendirilir: Yorumların doğası, şiddeti ya da nefreti teşvik edip etmediği;⁹⁷ yorum sahibinin niteliği ki, bu davada akademisyenler söz konusudur; verilen yanıtın doğası ve bireyler için doğurduğu sonuçlar. Bu davada söz konusu hususlar arasında şunlar bulunmaktadır: işten çıkarılma, hain ve terörist olarak damgalanma, cezai kovuşturmayla uğrama ve Türkiye’de hükümete muhalefet edenlerin durumunu ifade etmek için kullanılan “sivil ölüm” ile karşı karşıya kalma.⁹⁸ Genel veya etraflı tedbirler alınmasını, ayırım gözetmeyecek denli kapsamlı kuralların konulmasını gerekçelendirmek, tüm koşulların tek tek değerlendirilmesine dayalı, hedefi net olarak belirlenmiş tedbirleri gerekçelendirmekten daha zordur.⁹⁹ En önemlisi, caydırıcı bir etki yapan, otosansüre

⁸⁹ Örn. *Karastelev ve diğerleri / Rusya*, 2021, para. 78.

⁹⁰ 667 Sayılı KHK akademisyenlerin görevden alınmasını “terör örgütlerine veya Milli Güvenlik Kurulunca Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı” olunmasına dayandırmıştı. “Mensubiyet”, “iltisak” ve “irtibat” olağanüstü halden önce kanunda yer almayan ifadelerdi.

⁹¹ Türk Ceza Kanunu Madde 220, 314 ve 220/7 (örgüt üyeliği, örgüte yardım, yataklık ve destek sağlamak), Terörle Mücadele Yasası Madde 7 (terör örgütü propagandası).

⁹² Örneğin. *Yılmaz ve Kılıç / Türkiye*, Başvuru No. 68514/01, 17 Temmuz 2008; *Gül ve diğerleri / Türkiye*, Başvuru No. 4870/02, 8 Haziran 2010; *Gülcü / Türkiye*, Başvuru No. 17526/10, 19 Ocak 2016; *Işıkırık / Türkiye*, Başvuru No. 41226/09, 14 Kasım 2017; *İmret / Türkiye*, Başvuru No. 57316/10, 10 Temmuz 2018; *Bakır ve Diğerleri / Türkiye*, Başvuru No. 46713/10, 10 Temmuz 2018.

⁹³ *Selahattin Demirtaş / Türkiye (n 2)*, Başvuru No. 14305/17, 22 Aralık 2020, para. 276-280; Venedik Komisyonu, Türk Ceza Kanunu’nun 216, 299, 301 ve 314. Maddelerine İlişkin Görüş, CDL-AD(2016)002, 11-12 Mart 2016 (Görüş, Türk hukukunun terör örgütü üyeliğine ilişkin hükümlerinin muğlak ve öngörülemez olduğu sonucuna varmaktadır).

⁹⁴ Bkz. Madde 18.

⁹⁵ *Zana / Türkiye*, 1995, para. 51.

⁹⁶ Agy.

⁹⁷ *Mehmet Hasan Altan / Türkiye*, 2018, para. 209’da şiddete teşvik eden ifadeler “şiddete başvuru veya kanlı intikam yollarını öv[en], yandaşlarının amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda terör eylemlerinin işlenmesini haklı göster[en] ve kimliği belirli şahıslara karşı telkin ettikleri derin ve mantıksız nefretle şiddete teşvik edebilecekleri şeklinde yorumlana[bilen]” ifadeler olarak tanımlanmaktadır.

⁹⁸ Risk Altındaki Akademisyenler, “Report: Free to Think”, 2020.

⁹⁹ Venedik Komisyonu Görüşü CDL-AD(2016)037, para. 131-139.

yol açan¹⁰⁰ ve demokrasinin temellerini tehlikeye attığı ifade edilen¹⁰¹ tedbirlerin akademik özgürlük, eğitim ve demokratik tartışmalar üzerindeki etkisi de dikkate alınmalıdır.

36. **Güvenceler ve Çözüm:** Akademik özgürlüğe yönelik ihlaller etkili bir yargısal denetime tabi olmalıdır.¹⁰² Bu gereklilik ile 13. Madde kapsamında güvence altına alınan, getirilen şikayetin esasıyla ilgilenmeye, şikayete konu olan müdahaleyi durdurmaya ve tazminat kararı vermeye yetkili bir organ önünde zamanında, erişilebilir ve etkili bir başvuru yapma hakkı arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır.¹⁰³ Türkiye bağlamında etkili başvuru hakkına ilişkin oluşan ciddi kaygılar iyi bir şekilde belgelenmiş olup araştırma konusu yapılmıştır.¹⁰⁴ Bunlar arasında başvuru akademisyenlerin göreve iade taleplerini incelemeye yetkili olan, ancak raporlarda da ifade edildiği üzere henüz herhangi bir talebe olumlu yanıt vermemiş Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu (“Komisyon”) ile ilgili kaygılar bulunmaktadır. Aynı şekilde, Anayasa Mahkemesi’nin akademisyenlerin ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verdiği nadir durumlarda dahi Mahkeme’nin kararı yürürlüğe konulmamıştır.¹⁰⁵

AIHS Madde 15 Kapsamında Akademik Özgürlük ve Yükümlülüklerin Askıya Alınması [Derogation]

37. Devletlerin yükümlülüklerini askıya aldığı olağanüstü durumlarda (ki Türkiye de 21 Temmuz ile 8 Ağustos 2018 arasında böyle yapmıştır¹⁰⁶) hukukun üstünlüğüne ilişkin güvencelerin yürürlükte kalmaya devam ettiği iyi bilinmektedir.¹⁰⁷ Bu güvenceler arasında yasallık, meşruluk, gereklilik, orantılılık ve etkili denetim bulunmaktadır. Demek ki kamusal bir olağanüstü durumda dahi akademik özgürlüğe getirilecek kısıtlamalar açık bir kanunla düzenlenmeli, söz konusu olağanüstü durum ile gerçekten bağlantılı ve kesinlikle durumun bir gereği olmalıdır. Bununla birlikte, mevcut bağlamda uzmanlar çeşitli zorluklara dikkat çekmektedir.
38. Birincisi, yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’de “terörizm” ve gevşek formlardaki teröre destek düzenlemelerini içeren mevcut yasaların kapsamı, belirsizliği ve yasallık

¹⁰⁰ Avrupa Komisyonu, 2020 Türkiye Raporuna İlişkin Temel Bulgular, 6 Ekim 2020, s. 2.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_20_1791

¹⁰¹ Kavala / Türkiye, Başvuru No. 28749/18, 10 Aralık 2019, para 231.

¹⁰² R. Spano, “Akademik Özgürlük ve Demokraside Oynadığı Temel Rol”, 2020; Bkz. Kula / Türkiye, Başvuru No. 20233/06, 19 Haziran 2018, para. 50-52.

¹⁰³ Bessarabia Metropolitan Kilisesi ve diğerleri / Moldova, Başvuru No. 45701/99, 13 Aralık 2001; Hatton / Birleşik Krallık, Başvuru No. 36022/97, 8 Temmuz 2003.

¹⁰⁴ Komisyon’un Madde 13 standartlarına ne derece uyumlu olduğu da ayrıntılı STK raporları tarafından sorgulamaya açılmıştır. Bkz. Uluslararası Af Örgütü, Turkey: Weaponizing Counterterrorism, 2021, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/07/EUR4442692021ENGLISH.pdf>, s. 19; Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi (TLSP), Türkiye’de Adalete Erişim? Ekim 2019, <https://static1.squarespace.com/static/5b8bbe8c89c172835f9455fe/t/5e13373ddbd43712f438077a/1578317708753/State+of+Emergency+Commission+Report+Edited+Version+final.pdf>. Konu TLSP’nin bu dava için hazırladığı 3. Taraf Müdahalesi’nde de ele alınmıştır.

¹⁰⁵ Zübeyde Fusun Üstel ve Diğerleri, 2018/17635, 26 Temmuz 2019.

¹⁰⁶ Yükümlülüklerin askıya alındığını bildiren mektubun tarihi. Olağanüstü Hal 19 Temmuz 2018 tarihinde sona ermiştir, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=005&codeNature=0>

¹⁰⁷ PACE, 23 Haziran 2005 tarihli Rec. 1713 (2005) Democratic oversight of the security sector in member states belgesinde “hiçbir Devletin, en ağır durumlarda dahi hukukun üstünlüğünü göz ardı etme hakkı yoktur” demektedir.

ilkesini yeterince gözetmeyişi, ¹⁰⁸ yorumda ve uygulamada öngörülemez oluşları, ¹⁰⁹ yasallık ilkesinin ihlal edildiğine ilişkin ciddi endişeler uyandırmaktadır. ¹¹⁰

39. İkinci olarak, kimi özel tedbirlerin olağanüstü hal ile ilgili olup olmadığı, bu amaçla kullanılıp kullanılmadıkları ve “durumun [bu tedbirleri] kesinlikle gerektirip gerektirmediği” diğer davalarda Mahkeme tarafından sorgulanmıştır. ¹¹¹ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) Türkiye’deki olağanüstü hal kararlarının “üniversitelerdeki rektör seçimlerinin kaldırılması, memurların görevden uzaklaştırılması, sivil toplum örgütlerinin, okulların, üniversitelerin ve medya kuruluşlarının kapatılması gibi ulusal güvenliğe yönelik herhangi bir tehditle ilgisi olmayan çeşitli meseleleri” düzenleyen “torba yasalar” olduğuna ilişkin endişelerini ifade etmiştir. ¹¹² Benzer şekilde Venedik Komisyonu da şu gözlemde bulunmuştur: “Edinilen bilgiler, Kararnameler ile yürürlüğe konulan tedbirlerin olağanüstü halin yönetilmesiyle zorunlu bir bağının bulunmayıp, Türk yetkililerin sorun olarak gördükleri daha genel meseleleri ele almak amacıyla tasarlanmış ve/veya kullanılmakta olduğu algısını desteklemektedir.” ¹¹³
40. Üçüncüsü, Mahkeme’nin gerekliliği ve orantılılığı değerlendirirken dikkate alacağı faktörler arasında olağanüstü halin ve somut davanın koşullarının yanı sıra, kısıtlamaların niteliği ve (yukarıda ele alınan) akademik özgürlük üzerindeki etkileri de bulunmaktadır. ¹¹⁴ Mahkeme’nin uyardığı üzere, “olağanüstü halde bile [...] Sözleşmeciler Devletler, alınacak tedbirlerin, tehdit altında olan demokratik düzenin korunmasını amaçlaması gerektiğini göz önünde bulundurmalı ve demokratik toplumun çoğulculuk, hoşgörü ve açık görüşlülük gibi değerlerini korumak için her şeyi yapmalıdırlar”. ¹¹⁵ *Mehmet Hasan Altan / Türkiye* davasında Mahkeme olağanüstü hal “demokratik toplum kavramının kalbinde yer alan serbest siyasi tartışmanın kısıtlanmasının bahanesi olmamalıdır” ¹¹⁶ demiş ve “düşüncelerin şiddete teşvik etmediği durumlarda” [...] Sözleşmeciler Devletlerin [...] halkın haber alma hakkını kısıtlayamayacağı” uyarısını yapmıştır. ¹¹⁷ Benzer şekilde, bilhassa akademik özgürlük bahsinde IACHR, “Devletler akademik özgürlüğü, üniversite özerkliğini ya da genel olarak Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi ile korunan hakları bastırmak, inkar etmek, yürürlükten kaldırmak ya da

¹⁰⁸ Uluslararası Af Örgütü, Turkey: Weaponizing Counterterrorism, 2021, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/07/EUR4442692021ENGLISH.pdf>; Venedik Komisyonu CDL-AD(2016)037, para. 61.

¹⁰⁹ *Turan ve Diğerleri / Türkiye*, 2021, para. 79-92. Yargı tarafından verilen tutuklu yargılama kararları iç hukuka uygun olmakla birlikte yine de hukuksuzdur zira hükümler öngörülebilirlik gerekliliklerine uymayan bir şekilde yorumlanmıştır.

¹¹⁰ UNHCR Olağanüstü Hale İlişkin 26 Sayılı Genel Yorum (Madde 4), devletlerin olağanüstü hal ilan eder ve olağanüstü hal yetkileri kullanırken anayasal hükümlere ve diğer yasal hükümlere uyması gerektiğini belirtir. BM Doc. cCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (2001), para. 2.

¹¹¹ Bkz. *Şahin Alpay / Türkiye*, Başvuru No. 16538/17, 20 Mart 2018, para. 78; *Turan ve Diğerleri / Türkiye*, 2021, para. 52; ve *Mehmet Hasan Altan / Türkiye*, 2018, para. 94; *Lawless / İrlanda (no.3)*, 1961, Başvuru No. 332/57, 1 Temmuz 1961, para. 38.

¹¹² OHCHR, “Report on the impact of the state of emergency on human rights in Turkey”, Mart 2018, para. 46 https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/2018-03-19_Second_OHCHR_Turkey_Report.pdf

¹¹³ 1 Eylül 2016 Tarihli 674 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Hükümleri Hakkında Venedik Komisyonu Görüşü no. 888/2017, 9 Ekim 2017, CDL-AD(2017)021.

¹¹⁴ *Brannigan ve McBride / Birleşik Krallık*, Başvuru No. 14553/89-14554/89, 26 Mayıs 1993, para. 43; *A. ve Diğerleri / Birleşik Krallık*, Başvuru No. 3455/05, 19 Şubat 2009, para. 173.

¹¹⁵ *Mehmet Hasan Altan / Türkiye*, 2018, para. 210; *Şahin Alpay / Türkiye*, 2018, para. 180. *Mehmet Hasan Altan / Türkiye*, 2018, para. 210.

¹¹⁶ *Mehmet Hasan Altan / Türkiye*, 2018, para. 210.

¹¹⁷ A.g.k., parag. 209; ayrıca bkz. *Dareskizb Ltd / Ermenistan*, Başvuru No. 64004/11, para. 77.

bunların içini boşaltmak amacıyla bir araç olarak olağanüstü durumların varlığını kullanamazlar” demektedir.¹¹⁸

41. Dördüncüsü, olağanüstü hal tedbirleri tabiatları itibariyle¹¹⁹ olağanüstü hal sonlandığında yürürlükten kalkarlar. Yükümlülüklerin askıya alınması sona erdikten sonra alınan (ya da yürürlükte kalmaya devam eden) tedbirler Sözleşme’nin artık tamamen uygulanabilir olduğu temel alınarak incelenmelidir.¹²⁰ İstisnai tedbirlerin normalleşerek *fiilen* kalıcı bir olağanüstü hale geçilmesi tehlikesine ilişkin (Türkiye’yi de kapsayan) derin endişeler uluslararası uzmanlarca ifade edilmiştir.¹²¹ Son olarak, yukarıda da değinildiği üzere, olağanüstü tedbirlerin bağımsız olarak denetlenmesi ve etkili çözüm yollarının varlığı elzemdir. Hukukun üstünlüğü ilkeleriye her zaman geçerlidir.¹²²

a) Akademik Özgürlüğü Hedef Alan ve Madde 18 Kapsamında Yasaklanmış “Sözleşme’ye Uygun Olmayan Amaç” Güden Kısıtlamalar

42. Mahkeme, Madde 18 kapsamındaki bir davada, “getirilen kısıtlamanın Sözleşme’ye uygun olmayan bir amaçla uygulamaya konulduğu iddiası, davanın temel bir yönünü teşkil ediyormuş gibi görünüyorsa,” davanın ayrı olarak incelenmesinin “yerinde olabileceğini” doğrulamaktadır.¹²³ Bu davanın temelinde akademik eleştirinin boğulması ve devlete sadık olmadığına inanılan akademisyenlerin cezalandırılması yatmaktadır. Bu nedenle, somut dava bağlamında Mahkeme’nin Madde 18 kapsamında dikkat ettiği hususlar, söz konusu tedbirlerin niteliği ve arkalarındaki motivasyonun anlaşılması için elzemdir.

43. Mahkeme Madde 18 kapsamında “önündeki tüm materyali kaynağına bakmaksızın inceleyerek”¹²⁴ kısıtlamaların “Sözleşme’ye uygun olmayan bir amaca” hizmet edip etmediğini değerlendirmektedir. Mahkeme *Merabishvili / Gürcistan*¹²⁵ ve *Navalnyy / Rusya*¹²⁶ kararlarından bu yana “genel iyi niyet karinesini” artık “uygulamamaktadır”.

¹¹⁸ Amerikalılararası İlkeleri, VI. ilke.

¹¹⁹ UNHRC, Olağanüstü Hale İlişkin 29 Sayılı Genel Yorum, 2001, para. 2; PACE Res. 2209(2018) 24 Nisan 2018, olağanüstü hal ilanının süre, durum ve kapsam açısından sınırlı olması ve olağanüstü hal geçtiğinde sona ermesi gerektiğine dikkat çeker. Sonuçta Türkiye’nin “kesin gerekliliğin ötesine geçtiği” tespit edilmiştir.

¹²⁰ *Brogan ve Diğerleri / Birleşik Krallık*, Başvuru No. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85, 29 Kasım 1998, para. 48.

¹²¹ Örneğin, BM Terörle Mücadele ve İnsan Hakları Özel Raportörü, Report on the human rights challenge of states of emergency in the context of countering terrorism, 2018, BM Doc. A/HRC/37/52; BM Ekonomik ve Toplumsal Konseyi, Study of the implications for human rights of recent developments concerning situations known as states of siege or emergency, 27 Temmuz 1982, BM Doc E/CN.4/Sub.2/1982/15, para. 112-117.

¹²² Örn. ICCPR, Madde 2/3. Ayrıca bkz. BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu, 52/2014 Sayılı Görüş (Avustralya ve Papua Yeni Gine), a/HRC/WGAD/2014/52, para 52; M. Cherif Bassiouni, International Recognition of Victims’ Rights, *Human Rights Law Review*, 6:2 (2006), 203-279, s. 204.

¹²³ *Merabishvili / Gürcistan*, Başvuru No. 72508/13, 28 Kasım 2017, para. 291; *Mammadli / Azerbaycan*, Başvuru No. 47145/14, 19 Nisan 2018, para. 97; *Rashad Hasanov ve Diğerleri / Azerbaycan*, Apps. 48653/13 ve diğerleri, 7 Haziran 2018, para. 120; *Aliyev / Azerbaycan*, Başvuru No. 68762/14 -71200/14, 20 Eylül 2018, para. 199; *Navalnyy / Rusya*, Başvuru No. 29580/12 ve diğerleri, 15 Kasım 2018, para. 164; *Navalnyy / Rusya (no. 2)*, Başvuru No. 43734/14, 9 Nisan 2019, para. 92; *Kavala / Türkiye*, 2019, para. 198; *Natig Jafarov / Azerbaycan*, Başvuru No. 64581/16, 16 Eylül 2019, para. 63; *Ibrahimov ve Mammadov / Azerbaycan*, Başvuru No. 63571/16 ve diğerleri, 13 Şubat 2020, para. 150; *Khadija Ismayilova / Azerbaycan (no. 2)*, Başvuru No. 30778/15, 27 Şubat 2020, para. 112; ve *Yunusova ve Yunusov / Azerbaycan (no. 2)*, Başvuru No. 68817/14, 16 Temmuz 2020, para. 186.

¹²⁴ AİHS 18. Madde Rehberi, 31 Ağustos 2020, s. 20.

¹²⁵ *Merabishvili / Gürcistan*, 2017, para. 310.

¹²⁶ *Navalnyy / Rusya*, 2018, para.165.

Mahkeme, diğer hususların yanı sıra, davanın Mahkeme önündeki benzer davalarda da gözlenebilen bir örüntünün parçası olup olmadığını değerlendirmektedir.¹²⁷

44. Türkiye bağlamında, bu davanın bir parçasını teşkil ettiği örüntüyle bağlantılı çeşitli faktörler bulunmaktadır.¹²⁸ Mahkeme *Kavala* davasında, Kavala'nın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından hedef alınmasının ardından tutuklanması ve cezai kovuşturmaya uğramasının bir sıra takip ettiğini vurgulamıştır. Mahkeme tanınmış bir aktivistin tutuklanmasının “insan hakları savunucusu olarak kendisini susturmak şeklinde Sözleşme’ye uygun olmayan bir amaç” taşıdığı için Madde 18’in ihlal edildiğine karar vermiştir.¹²⁹ Kürt meselesine ilişkin yaptığı siyasi konuşmalarından dolayı Cumhurbaşkanı tarafından hedef alınan ve tutuklanan önemli bir Kürt muhalif siyasetçiyle ilgili *Demirtaş* davasında da aynı sonuca varılmıştır.¹³⁰ Toplumun Hükümeti açıkça eleştiren diğer kesimlerine karşı alınan tedbirlerle ilgili davalar da bulunmaktadır.¹³¹ Burada konu edilen Barış İçin Akademisyenler bildirisi de Hükümetin Kürtlere yönelik tutumuna eleştiriler yöneltmiş, ve sonuçta akademi önemli bir toplumsal aktör olarak hedef alınanlardan biri olmuştur. Mahkeme 2016’dan önce verdiği *Cox* kararında, Türk Hükümetinin “ifade özgürlüğünün (...) kullanılmasını baskı altına almak ve fikirlerin yayılmasını engellemek” amacıyla bir akademisyenin ülkeye giriş yapmasını engellediğini kaydetmiştir.¹³²
45. BM Özel Raportörü özellikle akademik özgürlük bağlamında [Türkiye’de] “akademik özgürlüğe bilhassa düşman” ve “yükseköğretim kurumlarının özerkliği üzerinde ciddi bir caydırıcı etkisi olan”, gerçekleştirdikleri faaliyetler nedeniyle akademisyenlere yönelik kriminalize edici ve misilleme amaçlı disiplin cezalarının uygulandığı bir ortam tariflemektedir.¹³³ Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, bu durum Türkiye’de akademik özgürlük ile kurumsal özerkliğin çeşitli saldırılar altında olduğuna ilişkin raporlarla tutarlıdır.
46. **Sonuç:** Mevcut dava Türkiye’yi de aşan ciddi bir sorunun varlığını göstermesi açısından sembolik önemdedir. Akademik özgürlüğün baskı altına alınmasının ilgili bireyler, toplumun diğer üyelerinin hakları ve Sözleşme sisteminin üzerine bina edildiği ilkeler üzerinde yapmakta olduğu etki, Mahkeme’nin bu görüşte dile getirilen sorun ve standartlarla yakından ilgilenmesini gerektirmektedir. Akademik özgürlüklere getirilen her türlü kısıtlama istisnai olmalı, yasada açıkça belirtilmiş ve Sözleşme ile tutarlı olmalı, harfiyen uygulanmalı, gerekli ve orantılı olmalı, etkili ve sağlam bir yargısal denetime tabi olmalıdır. Mahkeme’den başvurulara konu tedbirlerin ardındaki gizli amacın ne olduğuna, bu tedbirlerin birçok bireyin hakları üzerindeki doğrudan, dolaylı, kısa ve uzun vadeli etkilerinin nasıl bir nitelik taşıdığına ve Sözleşme’nin yürürlükte olduğu alandaki demokrasinin niteliğinin bundan nasıl etkilendiğine ilişkin titiz bir inceleme gerçekleştirmesini talep ederiz.

¹²⁷ *Navalnyy / Rusya*, 2018, para. 167-170; *Aliyev / Azerbaycan*, 2018, para. 223.

¹²⁸ *Şahin Alpay / Türkiye*, 2018; *Kavala / Türkiye* 2019; *Selahattin Demirtaş / Türkiye (No. 2)*, Başvuru No. 14305/17, 20 Kasım 2018; *Turan ve Diğerleri / Türkiye*, 2021.

¹²⁹ *Kavala / Türkiye*, 2018, para. 224.

¹³⁰ *Selahattin Demirtaş / Türkiye (No. 2)*, 2018, para 426.

¹³¹ Hükümeti açıkça eleştirdikten sonra görevden uzaklaştırılarak gözaltına alınan hakim ve savcılara ilişkin 2021 yılındaki *Turan ve diğerleri / Türkiye* davası da bunun bir parçası olmakla birlikte bu davada Madde 18 gündeme getirilmemiştir.

¹³² *Cox / Türkiye*, 2010, para. 44.

¹³³ BM Fikir ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, 2020, para. 33.

GÖRÜŞÜ SUNAN AKADEMİSYENLER KOALİSYONUNUN ÜYELERİ

- Prof. Philip Alston, New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Amerika Birleşik Devletleri.
- Prof. Kwadwo Appiagyei-Atua, Gana Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Laurence Burgogue-Larsen, Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi (Paris 1), Fransa.
- Antoine Buyse, Hollanda İnsan Hakları Enstitüsü (SIM), Utrecht Üniversitesi, Hollanda.
- Prof. Başak Çalı, Temel Haklar Merkezi, Hertie School, Almanya.
- Dr. Alice Donald, Middlesex Üniversitesi, Birleşik Krallık.
- Helen Duffy, Leiden Üniversitesi Leiden Hukuk Fakültesi, Hollanda (ve İnsan Hakları Pratiği/Türkiye Dava Destek Projesi)
- Prof. Francoise J. Hampson, Essex Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, Birleşik Krallık.
- Prof. Larissa v.d. Herik, Grotius Uluslararası Hukuk Araştırmaları Merkezi, Leiden Üniversitesi, Hollanda.
- Dr. Kushtrim Istrefi, Hollanda İnsan Hakları Enstitüsü (SIM), Utrecht Üniversitesi, Hollanda.
- Prof. Rick Lawson, Leiden Üniversitesi Leiden Hukuk Fakültesi, Hollanda.
- Prof. Philip Leach, Middlesex Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Birleşik Krallık (ve Türkiye Dava Destek Projesi).
- Prof. Elisa Massimino, İnsan Hakları Enstitüsü, Georgetown Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Amerika Birleşik Devletleri.
- Prof. Juan E. Mendez, Washington Hukuk Fakültesi, Amerika Birleşik Devletleri.
- Prof. Alejandro Sáiz Arnaiz, Pompeu Fabra Üniversitesi (UPF), İspanya.
- Dr. Krystian Szadkowski, Adam Mickiewicz Üniversitesi, Poznań, Polonya.
- Prof. Renata Uitz, Orta Avrupa Üniversitesi, Macaristan / Avusturya.
- Prof. Dirk Voorhoof, İnsan Hakları Merkezi, Ghent Üniversitesi, Belçika.
- Prof. Keith E. Whittington, Princeton Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri.